

УТВЕРЖДЕНО
Постановление Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 №91

Вучэбная праграма па вучэбным прадмеце
«Беларуская мова»
для V-VII класаў ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання

БЕЛАРУСКАЯ МОВА ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПСКА

Праграма па беларускай мове падрыхтавана ў адпаведнасці з канцэпцыяй вучэбнага прадмета «Беларуская мова». Асноўныя палажэнні Канцэпцыі грунтуюцца на тым, што беларуская мова з’яўляецца адной з дзяржаўных моў у Рэспубліцы Беларусь і каштоўным сацыяльна-культурным скарбам нацыі.

Ва ўстановах адукацыі беларускую мову трэба вывучаць не толькі як знакавую сістэму і сродак абмену думкамі. Неабходна так наладжваць працэс навучання, каб адным з галоўных напрамкаў у працы настаўніка стала фарміраванне сапраўднага грамадзяніна Рэспублікі Беларусь, удумлівага чытача, адукаванага суразмоўніка, спагадлівага, высакароднага чалавека. Патрэбна дапамагаць вучням назапашваць навыкі, неабходныя для самаадукацыі, самапазнання і выхавання, вучыць карыстацца імі ў штодзённым жыцці. У сістэме ўсіх навук надзвычай важнае значэнне мае логіка-лінгвістычны кампанент. Менавіта ён забяспечвае функцыянаванне навукі ў грамадстве. Хоць кожная з яе галін і мае сваю ўласную мову (слоўнікі, алфавіты, паняцці, тэрміны, формулы выражэння сэнсу), аднак усё гэта дапаўняецца і суправаджаецца ў практыцы навучання словам. А гэта азначае, што беларуская мова з’яўляецца не толькі прадметам вывучэння, але і сродкам пазнання, развіцця і выхавання.

Вывучэнне беларускай мовы не можа абмяжоўвацца запатрабаваннямі асобы ў лінгвістычных ведах, азнаямленнем вучняў з моўнымі адзінкамі і законамі. Абавязак устаноў адукацыі — навучыць сваіх выхаванцаў карыстацца беларускім словам, дапамагчы ім авалодаць маўленчай этыкай і культурай. Вучням трэба даць такую лінгвістычную адукацыю, якая дапаможа ім не толькі граматычна правільна ствараць і афармляць свае вусныя і пісьмовыя паведамленні, але выбіраць з багатага арсеналу выяўленчых моўных сродкаў самыя трапныя, самыя дасканалыя і пераканальныя. У сувязі з гэтым неабходна штодзённа ўдасканальваць маўленчую практыку вучняў, якая наладжваецца ў форме гутаркі, пісьма, чытання, публічных выступленняў, слухання радыё- і тэлеперадач, вучэбных лекцый, дакладаў, паведамленняў. Гэтым сцвярджаецца думка, што да маўлення трэба падыходзіць як да адной з формаў пазнавальнай дзейнасці чалавека, спосабу яго грамадскай актыўнасці, сродку сацыялізацыі.

Менавіта на вырашэнне гэтых і іншых задач скіраваны змест і будова праграмы па беларускай мове. Адметнай яе асаблівасцю з’яўляецца тое, што ў цэнтры ўвагі — вучань як суб’ект, зацікаўлены

ў пазнанні, вывучэнні разнастайных законаў беларускай мовы і правіл карыстання ёй; яго запатрабаванні ў сферы маўлення як форме грамадскай дзейнасці і спосабе праяўлення ўласнай жыццёвай актыўнасці.

Мэта вывучэння прадмета «Беларуская мова» — сфарміраваць у вучняў сістэму ведаў пра мову і маўленне, навучыць карыстацца беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо); развіваць камунікатыўную, духоўна-маральную, грамадзянскую і мастацка-эстэтычную культуру вучняў.

Задачы:

- засваенне сістэмы мовы (фанетыкі, лексікі, фразеалогіі, складу слова і словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу), заканамернасцей і правіл функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, норм беларускай літаратурнай мовы, развіццё ўменняў карыстацца мовай у розных відах маўленчай дзейнасці (*моўная і маўленчая кампетэнцыі*);

- фарміраванне камунікатыўных уменняў на аснове авалодання маўленчай тэорыяй і культурай маўлення, спосабамі перадачы думкі ў вуснай і пісьмовай формах, уменняў ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў (*маўленча-камунікатыўная кампетэнцыя*);

- усведамленне мовы як формы выражэння нацыянальнай культуры, узаемасувязі мовы і гісторыі народа, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай мовы, валоданне нормамі маўленчага этыкету, культурай міжнацыянальных зносін; развіццё сродкамі мовы камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай і мастацка-эстэтычнай культуры вучняў (*лінгвакультуралагічная і сацыякультурная кампетэнцыі*).

Працэс развіцця асобы вучня пры навучанні беларускай мове павінен быць узаемазвязаным і садзейнічаць рэалізацыі наступных напрамкаў: **моўнага** (засваенне сістэмы мовы, заканамернасцей і правіл функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, норм беларускай літаратурнай мовы), **маўленчага** (авалоданне спосабамі перадачы думкі сродкамі мовы ў вуснай і пісьмовай формах, у розных відах маўленчай дзейнасці: чытанні, слуханні, гаварэнні, пісьме), **камунікатыўнага** (авалоданне культурай маўлення, правіламі маўленчых зносін, уменнямі ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў), **рытарычнага** (авалоданне рознымі відамі публічных выступленняў, адпаведнымі рытарычнымі прыёмамі і сродкамі, якія забяспечваюць эфектыўныя зносіны), **лінгвакультуралагічнага** (усведамленне вучнямі мовы як феномена культуры, у якім знайшлі

адбітак яе праяўленні, засваенне нацыянальна маркіраваных адзінак беларускай мовы, развіццё здольнасці адэкватна ўжываць іх у маўленні, авалоданне мовай як сістэмай захавання і перадачы каштоўнасцей культуры), *сацыякультурнага* (засваенне сацыяльных норм маўленчых паводзін, культурных каштоўнасцей беларускага народа і агульначалавечых каштоўнасцей, ідэалаў, традыцый, звычаяў, якія рэгулююць узаемадзеянне і паводзіны людзей у грамадстве, фарміраванне здольнасці карыстацца культуразнаўчымі звесткамі ў працэсе маўленчых зносін, развіццё сродкамі мовы інтэлектуальнай, камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў).

Навучанне беларускай мове ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі абумоўлена практычнай накіраванасцю і сарыентавана на рэалізацыю кампетэнтнаснага, сістэмна-функцыянальнага, камунікатыўна-дзеяснага, лінгвакультуралагічнага і сацыякультурнага падыходаў пры выкладанні ўсіх тэм і раздзелаў.

Сучасная адукацыя скіравана на фарміраванне функцыянальнай пісьменнасці. Функцыянальная пісьменнасць — гэта здольнасць выкарыстоўваць набытыя веды, уменні і навыкі для рашэння максімальна шырокага дыяпазону жыццёвых задач у розных сферах чалавечай дзейнасці і сацыяльных узаемаадносін. Вынікам развіцця функцыянальнай пісьменнасці з'яўляецца авалоданне вучнямі сістэмай ключавых кампетэнцый, якія дазваляць эфектыўна прымяняць веды, уменні і навыкі ў практычнай дзейнасці, паспяхова выкарыстоўваць іх у працэсе сацыяльнай адаптацыі. Любы тып кампетэнцыі не фарміруецца без ведаў (каб умець, трэба ведаць), аднак веды самі па сабе не з'яўляюцца самакаштоўнасцю (веды па-за практычнай дзейнасцю, не скіраваныя на асобнае развіццё чалавека, ператвараюцца ў дагматызм — аднабаковае, схематычнае мысленне). Сучасная адукацыя імкнецца пераарыентавацца з пазіцыі «ведаць, каб памятаць» на пазіцыю «ведаць, каб умець і дзейнічаць». У гэтым агульная сутнасць *кампетэнтнаснага падыходу*.

У адносінах да моўнай адукацыі кампетэнтнасны падыход звязаны з фарміраваннем у вучняў моўнай, маўленчай, камунікатыўнай, рытарычнай, лінгвакультуралагічнай і сацыякультурнай кампетэнцый.

Сістэмна-функцыянальны падыход забяспечвае засваенне вучнямі моўных сродкаў, адбор і арганізацыю моўнага матэрыялу для авалодання *моўнай кампетэнцыяй*.

Вядома, што задачы навучання мове нельга зводзіць да апісання сістэмных адзінак і з'яў розных моўных узроўняў. Неабходна так наладжваць навучальны працэс, каб вучні асэнсоўвалі кожную моўную адзінку, арыентуючыся на асаблівасці яе ўжывання ў маўленні. Менавіта

пры такім падыходзе можна забяспечыць асэнсаванне цеснай узаемасувязі і ўзаемаабумоўленасці ўсіх аспектаў і ўзроўняў моўнай сістэмы: фанетыкі, лексікі, фразеалогіі, складу слова і словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу і стылістыкі. Такі падыход накіроўвае на тое, каб вучні:

- на ўроках мовы не абмяжоўваліся аналізам моўных фактаў і з'яў, а шмат увагі аддавалі сінтэзу — складанню сказаў рознай будовы і функцыянальнага прызначэння, стварэнню звязных выказванняў;
- пры вывучэнні марфалогіі вызначалі, якую сэнсавастылістычную і тэкстаўтваральную ролю выконвае тая ці іншая часціна мовы; вучыліся адрозніваць часціны мовы і іх формы на аснове скланавых і сінтаксічных пытанняў;
- сістэматычна і паслядоўна фарміравалі і развівалі арфаграфічныя і пунктуацыйныя навыкі.

Камунікатыўна-дзеясны падыход дае магчымасць рэальна забяспечыць дзейнасць вучняў у розных маўленчых сітуацыях, што з'яўляецца асновай фарміравання *маўленча-камунікатыўнай кампетэнцыі*.

У сувязі з гэтым на першы план у моўнай падрыхтоўцы вучняў выходзіць удасканаленне іх маўленчай практыкі, якая наладжваецца ў форме суразмоўніцтва, пісьма, чытання, пераказу і абмеркавання радыё- і тэлеперадач, вучэбных лекцый, дакладаў, паведамленняў.

Рытарычны падыход накіраваны на фарміраванне ў вучняў ведаў аб правілах маўленчых зносін, авалоданне дыялагічнымі і маналагічнымі сродкамі маўленчага майстэрства, спосабамі ўзаемаразумення і г.д. і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *рытарычнай кампетэнцыі*.

Лінгвакультуралагічны падыход звязаны з усведамленнем мовы як формы выражэння нацыянальнай культуры, узаемасувязі мовы і культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай мовы і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі*.

Сацыякультурны падыход накіраваны на асэнсаванне ролі беларускай мовы ў жыцці чалавека і грамадства, засваенне сацыяльных норм маўленчых паводзін у розных сітуацыях зносін, фарміраванне нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, выхаванне каштоўнасцей адносін да беларускай мовы і культуры, павагі да культурных каштоўнасцей народаў свету і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *сацыякультурнай кампетэнцыі*.

Асноўныя прынцыпы адбору зместу навучання беларускай мове:

сістэмна-функцыянальны прынцып прадугледжвае цэласнае адлюстраванне ў змесце навучання ўсіх узроўняў моўнай сістэмы (фанетыка, лексіка, фразеалогія, марфеміка, словаўтварэнне, марфалогія, сінтаксіс, арфаграфія, пунктуацыя) і характарыстыку функцыянальных магчымасцей моўных адзінак кожнага ўзроўню (роля, якую яны выконваюць у маўленні);

прынцып мінімізацыі моўнага і маўленчага тэарэтычнага матэрыялу патрабуе адбіраць матэрыял з улікам яго значнасці для дасягнення пастаўленых мэт і задач моўнай адукацыі;

камунікатыўна-рытарычны прынцып азначае, што працэс навучання патрэбна забяспечыць адпаведным зместам для авалодання вучнямі ўсімі відамі маўленчай дзейнасці (слуханне, гаварэнне, чытанне, пісьмо);

прынцып тэкстацэнтрызму мае на ўвазе адбор зместу навучання, які павінен забяспечыць арганізацыю адукацыйнага працэсу на аснове тэксту: тэкст разглядаецца ў якасці мэты (камунікатыўныя ўменні пададзены ў мэце навучання), зместу (вучні авалодваюць уменнямі ствараць тэксты розных тыпаў, стыляў і жанраў) і выніку навучання (авалоданне мовай як сродкам зносін).

Лінгвістычны матэрыял падаецца ў праграме лінейна: у V класе вывучаюцца фанетыка і арфаэпія, графіка і арфаграфія, лексіка і фразеалогія; у VI класе — склад слова і словаўтварэнне, назоўнік, прыметнік, займеннік, лічэбнік, у VII — дзеяслоў і яго формы (дзеепрыметнік і дзеепрыслоўе), прыслоўе, службовыя часціны мовы і выклічнік. Сістэматычны курс сінтаксісу з'яўляецца прадметам вывучэння ў VIII—IX класах. Аднак першапачатковыя звесткі пра сінтаксіс і пунктуацыю ўводзяцца ўжо ў V класе. Гэта дазваляе на практыцы забяспечыць рэалізацыю такога метадычнага прынцыпу, як вывучэнне марфалогіі на сінтаксічнай аснове (пры вывучэнні часцін мовы выяўляецца іх сінтаксічная функцыя ў сказе). Акрамя таго, задоўга да вывучэння сістэматычнага курса сінтаксісу і пунктуацыі вучні знаёмяцца з асноўнымі сінтаксічнымі паняццямі, што дазваляе фарміраваць у іх пунктуацыйныя ўменні і навыкі, развіваць і ўдасканалваць граматычны лад маўлення, вучыць складаць словазлучэнні рознай будовы, сказы, тэксты і карыстацца імі ў практычнай маўленчай дзейнасці.

У кожным класе прадугледжваюцца ўводныя ўрокі, якія раскрываюць ролю і значэнне беларускай мовы ў жыцці чалавека

і грамадства. Гэтыя ўрокі даюць магчымасць фарміраваць лінгвістычны светапогляд і ствараюць эмацыянальны настрой, што садзейнічае павышэнню цікавасці да прадмета і паспяховага яго вывучэння. Веды, атрыманыя на гэтых уроках, падагульняюцца і сістэматызуюцца ў раздзеле «Агульныя звесткі пра мову», які завяршае сістэматычны курс беларускай мовы ў XI класе.

Значнае месца ў праграме адводзіцца паўтарэнню вывучанага. У V класе раздзел «Паўтарэнне вывучанага ў I—IV класах», з'яўляючыся неабходным зв'язкам паміж I і II ступенямі агульнай сярэдняй адукацыі, скіраваны на вырашэнне наступных задач: узнавіць і актуалізаваць, сістэматызаваць і паглыбіць веды, уменні і навыкі, набытыя ў пачатковых класах; у межах магчымага выявіць і ліквідаваць недахопы.

Работа па развіцці маўлення арганізуецца на кожным уроку, пры вывучэнні ўсіх раздзелаў і тэм курса беларускай мовы. Асобныя гадзіны на развіццё маўлення па гэтай прычыне не выдзяляюцца. Праграма адводзіць асобныя гадзіны толькі на пісьмовыя работы (напісанне пераказаў, перакладаў, сачыненняў, розных відаў дыктантаў).

У адпаведнасці з сучаснымі патрабаваннямі да моўнай і маўленчай падрыхтоўкі вучняў узмоцнена маўленчая накіраванасць курса беларускай мовы. Пры гэтым маўленчая тэорыя (маўленчыя паняцці: тэкст і яго будова, тып, стыль і жанр маўлення) набліжана да патрабаванняў практыкі, яна з'яўляецца асновай для свядомага фарміравання ўменняў і навыкаў камунікацыі. Апора на маўленчыя паняцці і правілы маўленчых паводзін садзейнічае свядомаму ўдасканаленню вуснага і пісьмовага маўлення вучняў, павышэнню культуры маўленчых паводзін.

Вывучэнне сінтаксісу ў VIII—IX класе наладжваецца на аснове структурна-семантычнага падыходу, адметнай асаблівасцю якога з'яўляецца тое, што пры аналізе моўных з'яў прымаецца пад увагу не адзін які-небудзь аспект, а некалькі. Найважнейшымі з іх з'яўляюцца будова, значэнне і функцыя.

Шмат увагі надаецца выпрацоўцы ўменняў, неабходных для таго, каб тая ці іншая моўная з'ява выкарыстоўвалася ў маўленчай практыцы. Пры такой арганізацыі навучання галоўным дыдактычным матэрыялам з'яўляюцца тэксты, на аснове якіх вырашаюцца задачы, накіраваныя на засваенне нормаў літаратурнага вымаўлення, граматыкі, правапісу, узбагачаецца слоўнік вучняў, забяспечваецца іх выхаванне і развіццё. Выбар тэксту як дыдактычнай адзінкі стварае сінтаксічную аснову вывучэння моўных з'яў, якія па-за тэкстам не могуць раскрыць сваіх функцыянальных магчымасцей. Толькі

ўступаючы ў граматыка-семантычныя адносіны ў тэксце, моўныя адзінкі здольныя перадаць змест выказвання. Тэкст на ўроках мовы з'яўляецца сродкам удасканалення камунікатыўных здольнасцей вучняў, забяспечвае магчымасць для развіцця маўленчых навыкаў слухання і разумення, чытання, гаварэння і пісьма.

Асноўная частка праграмы складаецца з трох кампанентаў: ведавага (тэарэтычны матэрыял), аперацыйнага (спосабы дзейнасці) і практычнага (уменні і навыкі), што ў сукупнасці і складае змест навучання.

У клас

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА
(105 гадзін на год, 3 гадзіны на тыдзень;
з іх 10 гадзін — на пісьмовыя работы і іх аналіз)

Мова — найважнейшы сродак зносін

(1 гадзіна)

Чалавек і мова. Камунікатыўная функцыя мовы.

Чытанне і слуханне вучэбных тэкстаў, вызначэнне іх тэмы, адрасата і мэтанакіраванасці. Пытанні да тэкстаў, вусныя і пісьмовыя адказы на іх. Паведамленне на тэму «Роля мовы ў жыцці чалавека».

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Успрымаць тэкст на слых і пры чытанні; выразна, у адпаведнасці з нормамі літаратурнага вымаўлення чытаць тэкст, вызначаць яго тэму, адрасата і прызначэнне; пераказваць змест тэкстаў і ствараць уласныя выказванні на тэму «Роля мовы ў жыцці чалавека».

Маўленне

(4 гадзіны)

Вусная і пісьмовая формы маўлення. Віды маўленчай дзейнасці: слуханне, чытанне, гаварэнне, пісьмо. Умовы, неабходныя для ўспрымання і стварэння выказвання.

Стылі маўлення: мэта і сфера выкарыстання.

Мастацкі, навуковы і гутарковы стылі маўлення: мэта, сфера выкарыстання, моўныя асаблівасці.

Чытанне тэкстаў, вызначэнне іх стылю, мэты і сферы выкарыстання. Стварэнне тэкстаў мастацкага, навуковага і гутарковага стыляў.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Адрозніваць вусную і пісьмовую формы маўлення.

Выяўляць прызначэнне тэкстаў, іх адрасата і мэтанакіраванасць. Вызначаць стыль тэкстаў (гутарковы, мастацкі, навуковы), аналізаваць і ствараць тэксты розных стыляў.

Паўтарэнне вывучанага ў I—IV класах

(13 гадзін, з іх 1 гадзіна — на пісьмовую работу)

Назоўнік. Род, лік, склон назоўнікаў. Змяненне назоўнікаў

у адзіночным і множным ліках.

Прыметнік. Сувязь прыметніка з назоўнікам. Асаблівасці змянення прыметніка па родах, ліках і склонах.

Займеннік. Асабовыя займеннікі, іх змяненне.

Пераклад апавядальнага тэксту з рускай мовы на беларускую.
Выяўленне адрозненняў у перадачы моўных сродкаў.

Дзеяслоў. Неазначальная форма дзеяслова. Часы дзеяслова. Змяненне дзеясловаў па асобах і ліках, правапіс канчаткаў. Змяненне дзеясловаў прошлага часу па родах, правапіс канчаткаў. Правапіс **не** з дзеясловамі.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Правільна вымаўляць гукі пры чытанні, знаходзіць націскныя склады ў словах. Распазнаваць часціны мовы (па агульным значэнні і пытанні). Змяняць часціны мовы, правільна пісаць канчаткі.

Перакладаць з рускай мовы на беларускую апавядальныя тэксты, выяўляць адрозненні ў перадачы моўных сродкаў.

Тэкст

(5 гадзін, з іх 1 гадзіна — на пісьмовую работу)

Тэкст. Прыметы тэксту: тэматычнае адзінства, разгорнутасць, паслядоўнасць, звязнасць (віды сувязі, сродкі сувязі). План тэксту.

Чытанне і слуханне тэкстаў, вызначэнне іх прымет, складанне плана, пераказ тэксту на аснове плана.

Тыпы маўлення: апавяданне, апісанне, разважанне (прызначэнне і будова).

- ***Кантрольны дыктант.***

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Вызначаць тэму, асноўную думку тэксту, даваць яму загалолак, складаць план.

Адрозніваць тэксты-апавяданні, тэксты-апісанні і тэксты-разважанні; складаць уласныя тэксты розных тыпаў; пераказваць тэкст па плане.

Сінтаксіс і пунктуацыя

(25 гадзін, з іх 3 гадзіны — на пісьмовыя работы)

Словазлучэнне. Галоўнае і залежнае словы ў словазлучэнні.

Сказ як сінтаксічная адзінка. Апавядальныя, пыталыя і пабуджальныя сказы. Клічныя сказы. Знакі прыпынку ў канцы сказа

(паўтарэнне).

Выяўленне ў тэкстах клічных сказаў, вызначэнне іх сэнсавай ролі. Падзел тэкстаў на сказы. Пабудова сказаў розных тыпаў (па мэце выказвання і інтанацыі), уключэнне іх у тэкст.

Будова сказа. Галоўныя члены сказа: дзейнік і выказнік (паўтарэнне). Працяжнік паміж дзейнікам і выказнікам, якія выражаны назоўнікам.

Даданыя члены сказа — дапаўненне, азначэнне, акалічнасць. Неразвітыя і развітыя сказы.

Выяўленне ў тэкстах галоўных і даданых членаў сказа, вызначэнне іх сэнсава-граматычнай ролі. Перабудова неразвітых сказаў у развітыя.

Патрабаванні да падрабязнага пераказу.

Падрабязны пераказ тэксту (з выкарыстаннем апорных слоў і словазлучэнняў).

Сказы з аднароднымі членамі (без злучнікаў і са злучнікамі, з абагульняльнымі словамі пры аднародных членах і без іх), знакі прыпынку.

Чытанне тэкстаў, выяўленне сказаў з аднароднымі членамі, абгрунтаванне мэтазгоднасці ўжывання. Складанне такіх сказаў, уключэнне іх у выказванне.

Сказы са звароткамі, знакі прыпынку.

Складаныя сказы з двума галоўнымі членамі ў кожнай частцы. Коска паміж часткамі ў складаным сказе.

Знаходжанне складаных сказаў у тэксце, вызначэнне іх ролі, складанне новых, уключэнне ў вусныя і пісьмовыя выказванні.

Простая мова. Дыялог.

• ***Кантрольны дыктант.***

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Дзяліць тэксты на сказы, называць граматычную аснову і словазлучэнні.

Карыстацца інтанацыяй для абазначэння межаў сказаў, выяўляць іх тыпы (па мэце выказвання і інтанацыі).

Складаць і ўжываць розныя тыпы словазлучэнняў і сказаў (у тым ліку сказы з аднароднымі членамі і звароткамі), выконваць сінтаксічны разбор словазлучэнняў і сказаў, ставіць знакі прыпынку ў адпаведнасці з вывучанымі правіламі.

Чытаць тэксты, вызначаць іх адрасата, стыль, мэтанакіраванасць;

выдзяляць апорныя словы і словазлучэнні, вусна і пісьмова падрабязна пераказваць мастацкія тэксты.

Фанетыка і арфаэпія. Графіка і арфаграфія

(31 гадзіна, з іх 2 гадзіны — на пісьмовыя работы)

Гукі беларускай мовы. Літара як знак гука. Прызначэнне літар **е, ё, ю, я, і**.

Беларускі алфавіт. Назвы літар. Склад. Націск. Правілы пераносу слоў (паўтарэнне).

Чытанне тэкстаў у адпаведнасці з нормамі літаратурнага вымаўлення, з захаваннем інтанацыі.

Галосныя гукі. Вымаўленне і правапіс галосных **о, э, а; е, ё, я**. Вымаўленне і правапіс спалучэнняў **іё (ыё), ія (ыя), іе (ые)** у запазычаных словах.

Зычныя гукі. Зычныя глухія, звонкія і санорныя; свісцячыя і шпячыя; цвёрдыя, мяккія і зацвярдзелыя. Іх вымаўленне і правапіс.

Чытанне і запіс пад дыктоўку слоў, словазлучэнняў, сказаў і тэкстаў з захаваннем арфаэпічных і арфаграфічных нормаў.

Мяккі знак і апостраф. Зычныя [д] — [дз'], [т] — [ц'], іх вымаўленне і правапіс. Правапіс **у, ў**.

Падоўжаныя зычныя, іх вымаўленне і правапіс.

Прыстаўныя зычныя і галосныя, іх правапіс.

Правапіс некаторых спалучэнняў зычных.

•Кантрольны падрабязны пераказ мастацкага тэксту.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Адрозніваць гукі і літары; правільна вымаўляць гукі і перадаваць іх на пісьме; тлумачыць напісанні, карыстацца арфаграфічным слоўнікам; рабіць фанетычны разбор слоў.

Захоўваць інтанацыю пры чытанні, вызначаць сродкі, з дапамогай якіх дасягаецца мілагучнасць маўлення; вусна і пісьмова падрабязна пераказваць мастацкія тэксты.

Лексіка. Фразеалогія

(18 гадзін, з іх 3 гадзіны — на пісьмовыя работы)

Лексічнае значэнне слова. Адназначныя і мнагазначныя словы. Прамое і пераноснае значэнне слова. Сінонімы. Антонімы. Амонімы (азнаямленне).

Агульнаўжывальныя словы і словы абмежаванага ўжытку.

Устарэлыя словы і неалагізмы.

Запазычаныя словы ў беларускай мове.

Пераклад з рускай мовы на беларускую вучэбнага тэксту.

Паняцце пра фразеалагізмы, роля фразеалагізмаў у маўленні.

Запіс фразеалагізмаў, прыказак, прымавак.

- ***Кантрольны пераказ апавядальнага тэксту.***

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Вызначаць лексічнае значэнне слова па слоўніку і ў тэксце; выяўляць у тэксце агульнаўжывальныя словы і словы абмежаванага ўжытку, запазычаныя словы, устарэлыя словы і неалагізмы, выкарыстоўваць іх у маўленні; падбіраць да слоў сінонімы і антонімы, карыстацца сінонімамі як сродкам сувязі сказаў у тэксце; выяўляць фразеалагізмы ў тэксце, тлумачыць іх значэнне, вызначаць сінтаксічную ролю, ужываць у маўленні; карыстацца тлумачальным, перакладнымі слоўнікамі.

Перакладаць з рускай мовы на беларускую вучэбныя тэксты; складаць спісы фразеалагізмаў, прыказак і прымавак; пераказваць апавядальныя тэксты.

Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага за год

(5 гадзін)

Рэзервовыя гадзіны

(3 гадзіны)

VI клас

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА
(105 гадзін на год, 3 гадзіны на тыдзень;
з іх 12 гадзін — на пісьмовыя работы)

Беларуская мова — нацыянальная мова беларускага народа
(1 гадзіна)

Беларуская мова як адлюстраванне нацыянальнага бачання свету.
Літаратурная мова і народныя гаворкі.

*Чытанне тэкстаў, адказы на пытанні, пераказ тэкстаў на тэму
«Беларуская мова — нацыянальная мова беларускага народа».*

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Чытаць і пераказваць тэксты на тэму «Беларуская мова — нацыянальная мова беларускага народа», раскажваць пра самабытнасць беларускай мовы; адрозніваць літаратурную мову ад народных гаворак.

Тэкст
(2 гадзіны)

Тэкст і яго асноўныя прыметы: тэматычнае адзінства, разгорнутасць, паслядоўнасць, звязнасць (спосабы і сродкі сувязі), завершанасць (паўтарэнне). Падтэмы тэксту. Ключавыя (апорныя) словы і сказы ў тэксце.

Паглыбленне паняцця пра апавяданне, апісанне і разважанне.

Чытанне тэкстаў-апавяданняў, тэкстаў-апісанняў і тэкстаў-разважанняў, асэнсаванне асаблівасцей разгортвання думкі ў іх. Вызначэнне тыпаў маўлення, выяўленне кампазіцыйных асаблівасцей тэкстаў розных тыпаў.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць прыметы тэксту, тыпы маўлення (апавяданне, апісанне, разважанне).

Вызначаць прыметы тэксту, тэму і асноўную думку тэксту, даваць яму заглавак; дзяліць на лагічныя часткі, вызначаць апорныя словы і сказы.

Вызначаць тып тэксту і ствараць яго кампазіцыйную схему; выяўляць кампазіцыйныя асаблівасці тэкстаў розных тыпаў маўлення; адрозніваць тэксты-апавяданні, тэксты-апісанні і тэксты-разважанні.

Паўтарэнне вывучанага ў V класе

(3 гадзіны)

Словазлучэнне і сказ. Знакі прыпынку ў простых і складаных сказах.

Вызначэнне ў сказах граматычных асноў, словазлучэнняў. Складанне і інтанаванне розных тыпаў сказаў, стварэнне з імі тэкстаў.

Гукі беларускай мовы. Іх вымаўленне і абазначэнне на пісьме.

Чытанне тэкстаў мастацкага стылю, вызначэнне іх мэтанакіраванасці, жанру і асаблівасцей будовы. Запіс слоў і сказаў пад дыктоўку.

Слова, яго лексічнае значэнне.

Вызначэнне ў тэкстах адназначных і мнагазначных слоў, слоў з прамым і пераносным значэннем, тлумачэнне іх значэння; адрозненне сінонімаў, антонімаў, правільнае ўжыванне ў маўленні.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Абгрунтоўваць пастаноўку знакаў прыпынку ў сказах; тлумачыць лексічнае значэнне слоў, адрозніваць словы і іх формы; вызначаць у тэкстах адназначныя і мнагазначныя словы, словы з прамым і пераносным значэннем, тлумачыць іх значэнне; адрозніваць сінонімы, антонімы, правільна ўжываць у маўленні; правільна перадаваць гукі пры чытанні і на пісьме.

Карыстацца рознымі відамі слоўнікаў.

Стылі маўлення

(3 гадзіны)

Маўленчая сітуацыя і яе прыметы. Стылі маўлення (паўтарэнне).

Афіцыйны стыль маўлення, яго жанры, сфера выкарыстання.

Чытанне і аналіз тэкстаў афіцыйнага стылю. Напісанне афіцыйных папер (адрас на канверце, аб'ява аб занятках гуртка, аб правядзенні сходу).

Публіцыстычны стыль, яго жанры, сфера выкарыстання.

Падрыхтоўка вусных і пісьмовых віншаванняў. Напісанне лістоў.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць прыметы маўленчай сітуацыі, характэрныя прыметы афіцыйнага і публіцыстычнага стыляў.

Выяўляць у тэкстах прыметы афіцыйнага і публіцыстычнага

стыляў; абгрунтоўваць прыналежнасць тэксту да пэўнага стылю маўлення.

Пісаць афіцыйныя паперы, лісты; рыхтаваць вусныя і пісьмовыя віншаванні.

ГРАМАТЫКА

Склад слова. Словаўтварэнне і арфаграфія

(20 гадзін, з іх 3 гадзіны — на пісьмовыя работы)

Марфемная будова слова. Аснова і канчатак. Нулявы канчатак. Корань слова (паўтарэнне). Аднакаранёвыя словы і формы аднаго і таго слова. Прыстаўка і суфікс як значымыя часткі слова.

Чаргаванне зычных і галосных у аснове. *Пераклад тэксту з рускай мовы на беларускую.*

Правапіс прыставак, якія заканчваюцца на зычны (паўтарэнне). Правапіс **і, й, ы** пасля прыставак.

Чытанне тэкстаў, выяўленне ў іх аднакаранёвых слоў і формаў аднаго і таго слова, вызначэнне сэнсавай ролі марфем.

Утварэнне слоў. Утваральная аснова (азнаямленне). Спосабы ўтварэння слоў: прыставачны, суфіксальны, прыставачна-суфіксальны; складанне слоў і асноў.

Тлумачэнне спосабу ўтварэння слоў, падбор аднакаранёвых слоў, складанне з імі сказаў і тэкстаў.

Утварэнне і правапіс складаных слоў. Складанаскарочаныя словы (азнаямленне).

• **Кантрольны падраязны пераказ апавядальнага тэксту.**

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць значымыя часткі слова — марфемы; спосабы ўтварэння слоў.

Выдзяляць у словах значымыя часткі — марфемы, аснову; адрозніваць аднакаранёвыя словы і формы аднаго і таго слова; групаваць словы па значэнні кораня, суфікса і прыстаўкі; разбіраць словы па саставе, графічна абазначаць марфемы; рабіць словаўтваральны разбор; тлумачыць спосаб утварэння і вызначаць сродкі ўтварэння слоў; адрозніваць спосабы ўтварэння слоў. Выкарыстоўваць аднакаранёвыя словы як сродак сувязі сказаў у тэксце; карыстацца марфемным і словаўтваральным слоўнікамі.

Рабіць пераклад тэкстаў з рускай мовы на беларускую, захоўваючы змест і моўныя асаблівасці; рабіць вусныя і пісьмовыя

падрабязны пераказ апавядальнага тэксту.

МАРФАЛОГІЯ І АРФАГРАФІЯ

Самастойныя і службовыя часціны мовы

(1 гадзіна)

Самастойныя і службовыя часціны мовы.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць асновы падзелу слоў на самастойныя і службовыя часціны мовы.

Выяўляць у сказах, тэксце самастойныя і службовыя часціны мовы, абгрунтоўваць прыналежнасць вывучаных часцін мовы да самастойных.

Назоўнік

(25 гадзін, з іх 3 гадзіны — на пісьмовыя работы)

Назоўнік як часціна мовы: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля. Пачатковая форма. Агульныя і ўласныя назоўнікі. Правапіс уласных назваў (практычна). Назоўнікі адушаўлёныя і неадушаўлёныя. Назоўнікі канкрэтныя, абстрактныя, зборныя, рэчыўныя.

Род назоўнікаў. Несупадзенне роду некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Лік назоўнікаў. Назоўнікі, якія маюць форму толькі адзіночнага ці толькі множнага ліку. Несупадзенне ліку некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Вусныя і пісьмовыя практыкаванні на ўжыванне назоўнікаў, лік і род якіх у беларускай і рускай мовах не супадае, дапасаванне да іх прыметнікаў і ўжыванне дзеясловаў прошлага часу. Складанне і запіс сказаў з назоўнікамі, якія абазначаюць людзей па прафесіі, нацыянальнай прыналежнасці і інш.

Патрабаванні да сцісллага пераказу. *Сціслы пераказ апавядальных тэкстаў.*

Склон назоўнікаў. Асновы назоўнікаў. Асаблівасці правапісу канчаткаў назоўнікаў 1-га скланення (у давальным і месным склонах адзіночнага ліку). Асаблівасці правапісу канчаткаў назоўнікаў 2-га скланення (у родным і месным склонах адзіночнага ліку). Асаблівасці правапісу канчаткаў назоўнікаў 3-га скланення (у творным склоне

адзіночнага ліку). Правапіс канчаткаў назоўнікаў у множным ліку (у родным і творным склонах).

Знаходжанне ў тэкстах назоўнікаў 1, 2, 3-га скланення, тлумачэнне правапісу канчаткаў.

Складанне спісаў вучняў і назваў населеных пунктаў сваёй мясцовасці.

Скланенне назоўнікаў, якія абазначаюць імёны, прозвішчы і назвы населеных пунктаў на **-оў, -ёў, -еў, -аў, -ын, -ін**.

Рознаскланяльныя назоўнікі. Нескланяльныя назоўнікі.

Сачыненне-аповяданне ў мастацкім стылі па апорных словах.

Спосабы ўтварэння назоўнікаў. Правапіс назоўнікаў з суфіксамі **-ак, -ык, -ік, -ачк-, -ечк-**; мяккі знак перад суфіксамі **-к-, -чык-** і ў суфіксах **-аньк-, -еньк-**. Складаныя назоўнікі, іх правапіс.

Правапіс **не (ня), ні** з назоўнікамі.

Чытанне тэкстаў мастацкага стылю, знаходжанне ў іх слоў з вывучанымі суфіксамі, тлумачэнне іх значэння.

• Кантрольны дыктант.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю назоўнікаў, асаблівасці правапісу назоўнікаў 1, 2 і 3-га скланенняў, рознаскланяльных і нескланяльных назоўнікаў, правапіс суфіксаў і канчаткаў назоўнікаў; ведаць спосабы ўтварэння назоўнікаў.

Распазнаваць назоўнікі ў пачатковай форме і ва ўскосных склонах на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет; абгрунтоўваць правапіс суфіксаў і канчаткаў назоўнікаў; скланяць назоўнікі; вызначаць сэнсава-граматычную і стылістычную ролю назоўнікаў у тэкстах; рабіць марфалагічны разбор назоўніка.

Правільна ўтвараць і ўжываць у вусным і пісьмовым маўленні назоўнікі розных лексіка-семантычных груп; правільна выкарыстоўваць назоўнікі ў спалучэнні з дзеясловамі і прыметнікамі; выкарыстоўваць нескланяльныя назоўнікі, назоўнікі-сінонімы і назоўнікі-антонімы ў вусных і пісьмовых выказваннях; карыстацца назоўнікамі ў якасці тэкстаўтваральнага сродку, а таксама з улікам стылявой прыналежнасці тэксту.

Складаць сказы з назоўнікамі пэўных семантычных груп; пісаць сачыненне-аповяданне ў мастацкім стылі па апорных словах; рабіць сціслы пераказ тэксту.

Прыметнік

(18 гадзін, з іх 3 гадзіны — на пісьмовыя работы)

Прыметнік як часціна мовы: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля. Пачатковая форма.

Якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнікі. Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх утварэнне і ўжыванне.

Чытанне мастацкіх, навуковых і афіцыйных тэкстаў, вызначэнне ў іх ролі прыметнікаў.

Скланенне якасных, адносных і прыналежных прыметнікаў.

Асноўныя спосабы ўтварэння прыметнікаў. Прыметнікі з суфіксамі ацэнкі, сфера іх ужывання, правапіс. Прыметнікі з суфіксам **-ск-**, іх правапіс. Правапіс **-н-**, **-нн-** у прыметніках.

Складаны план.

Падробязны пісьмовы пераказ мастацкага тэксту з элементамі апісання рэчаў, жывёл або памяшкання па складаным плане.

Утварэнне і правапіс складаных прыметнікаў. Правапіс **не (ня)** з прыметнікамі.

Складанне апавядання з апісаннем прымет рэчаў, жывёл або памяшкання.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю прыметнікаў, асаблівасці скланення якасных, адносных і прыналежных прыметнікаў, асноўныя спосабы іх ўтварэння, асаблівасці ўжывання поўнай і кароткай формаў прыметнікаў, правапіс прыметнікаў.

Распазнаваць прыметнікі ў пачатковай форме і ва ўскосных склонах на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет; правільна ўтвараць формы ступеней параўнання, прыметнікі з суфіксамі ацэнкі, **-ск-**; адрозніваць якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнікі; скланяць прыметнікі; вызначаць сэнсава-граматычную і стылістычную ролю прыметнікаў у тэкстах; рабіць марфалагічны разбор прыметніка.

Правільна ўжываць формы ступеней параўнання прыметнікаў (*смялейшы за ...; прыгажэйшы, чым ...; найсмялейшы з ...; самы смелы сярод ...*); правільна ўжываць прыметнікі ў спалучэннях з назоўнікамі, якія абазначаюць асоб мужчынскага і жаночага полу (*механік, заатэхнік, дырэктар*), у спалучэнні з назоўнікамі агульнага роду (*плакса, сірата*); правільна ўжываць адносныя і прыналежныя прыметнікі ў пераносным значэнні; карыстацца назоўнікамі ў якасці тэкстаўтваральнага сродку, а таксама з улікам стылявой прыналежнасці тэксту.

Вусна і пісьмова пераказваць мастацкія тэксты з апісаннем прымет рэчаў, жывёл або памяшкання па складаным плане; складаць апавяданні з апісаннем прымет рэчаў, жывёл або памяшкання.

Лічэбнік

(13 гадзін, з іх 2 гадзіны — на пісьмовыя работы)

Лічэбнік як часціна мовы: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля. Лічэбнікі колькасныя і парадкавыя.

Падзел тэксту на сэнсавыя часткі, складанне плана. Пераклад з рускай мовы на беларускую тэксту навуковага стылю.

Простыя, складаныя і састаўныя колькасныя лічэбнікі, іх скланенне, ужыванне і правапіс.

Скланенне, ужыванне і правапіс парадкавых лічэбнікаў.

Скланенне, ужыванне і правапіс дробавых і зборных лічэбнікаў.

• **Кантрольны падрабязны пераказ апавядальнага тэксту.**

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю лічэбнікаў, падзел лічэбнікаў паводле значэння, граматычных прымет і складу, правапіс лічэбнікаў.

Распазнаваць лічэбнікі ў пачатковай форме і ва ўскосных склонах на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет; адрозніваць парадкавыя, колькасныя (дробавыя, зборныя) лічэбнікі, простыя, складаныя і састаўныя лічэбнікі; скланяць лічэбнікі; вызначаць сэнсава-граматычную і стылістычную ролю лічэбнікаў у тэкстах; рабіць марфалагічны разбор лічэбніка.

Правільна ўтвараць склонавыя формы колькасных (зборных і дробавых) лічэбнікаў; правільна вымаўляць і пісаць лічэбнікі ад *адзінаццаці* да *дзесятнаццаці*, а таксама *пяцьдзясят*, *шэсцьдзясят*, *семдзясят*, *восемдзясят*; спалучаць з назоўнікамі лічэбнікі *два*, *дзе*, *двое*, *абодва*, *абедзве*; *тры*, *трое*; *чатыры*, *чацвёрэра*; *паўтара*, *паўтары*; правільна карыстацца лічэбнікамі пры абазначэнні даты, свята, прыблізнай колькасці; карыстацца лічэбнікамі ў якасці тэкстаўтваральнага сродку, а таксама з улікам стылявой прыналежнасці тэксту.

Рабіць пераклад з рускай мовы на беларускую мову тэкстаў навуковага стылю; вусна і пісьмова пераказваць апавядальны тэкст.

Займеннік

(12 гадзін, з іх 1 гадзіна — на пісьмовую работу)

Займеннік як часціна мовы: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля. Пачатковая форма. Разрады займеннікаў па значэнні (азнаямленне).

Змяненне займеннікаў, іх утварэнне і правапіс.

Чытанне тэкстаў, выяўленне ў іх займеннікаў і словазлучэнняў з займеннікамі, абгрунтаванне мэтазгоднасці ўжывання.

• Кантрольны дыктант.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю займеннікаў, правапіс займеннікаў.

Распознаваць займеннікі ў пачатковай форме і ва ўскосных склонах на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет; правільна вымаўляць і пісаць займеннікі розных разрадаў; вызначаць сэнсава-граматычную і стылістычную ролю займеннікаў у тэкстах; рабіць марфалагічны разбор займеннікаў.

Правільна ўтвараць і ўжываць займеннікі розных разрадаў ва ўласным вусным і пісьмовым маўленні; выкарыстоўваць асабовыя займеннікі ў адпаведнасці з этычнымі нормамаі; карыстацца займеннікамі ў якасці тэкстаўтваральнага сродку, а таксама з улікам стылявой прыналежнасці тэксту; выкарыстоўваць займеннікі як сродак сувязі сказаў і частак тэксту.

Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага за год

(4 гадзіны)

Рэзервовыя гадзіны

(3 гадзіны)

VII клас

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА
(70 гадзін на год, 2 гадзіны на тыдзень,
з іх 10 гадзін — на пісьмовыя работы)

ВАЛОДАННЕ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВАЙ — АСНОЎНЫ ПАКАЗЧЫК КУЛЬТУРЫ ЧАЛАВЕКА

(1 гадзіна)

**Нормы сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Маўленчы
этыкет.**

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць асноўныя нормы сучаснай беларускай мовы, правілы маўленчага этыкету.

Адрозніваць нормы беларускай літаратурнай мовы.

Захоўваць нормы сучаснай беларускай літаратурнай мовы ва ўласным вусным і пісьмовым маўленні.

Тэкст (2 гадзіны)

Тэкст і яго асноўныя прыметы. Спосабы і сродкі сувязі сказаў і частак тэксту.

Паглыбленне паняцця пра разважанне як тып маўлення. *Удзел у дыспуце на тэму «Каго можна назваць сапраўдным сябрам» (на аснове адной крыніцы).*

Чытанне тэкстаў, вызначэнне асноўных прымет тэксту (тэматычнае адзінства, разгорнутасць, паслядоўнасць, звязнасць, завершанасць). Выяўленне спосабу і сродкаў сувязі сказаў і частак тэксту.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць прыметы тэксту, спосабы і сродкі сувязі сказаў у тэксце.

Вызначаць прыметы тэксту, спосабы і сродкі сувязі сказаў і частак тэксту.

Ствараць вусныя і пісьмовыя выказванні рознай жанрава-стылістычнай прыналежнасці, выкарыстоўваючы словы розных часцін мовы ў якасці сродкаў сувязі сказаў у тэксце.

Удзельнічаць у дыспуце на маральна-этычную тэму.

ПАЎТАРЭННЕ ВЫВУЧАНАГА Ў V—VI КЛАСАХ

(2 гадзіны)

Назоўнік, прыметнік, займеннік, лічэбнік як часціны мовы, іх граматычныя прыметы.

Аналіз тэкстаў розных стыляў і жанраў. Абгрунтаванне мэтазгоднасці ўжывання моўных сродкаў з улікам маўленчай сітуацыі.

Будова слова. Словаўтварэнне вывучаных часцін мовы.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Распазнаваць у тэксце назоўнікі, прыметнікі, лічэбнікі, зай-меннікі, даваць іх граматычную характарыстыку; абгрунтоўваць мэтазгоднасць ужывання моўных сродкаў з улікам маўленчай сітуацыі. Вызначаць граматычныя прыметы вывучаных часцін мовы.

Карыстацца марфалагічнымі моўнымі сродкамі для стварэння ўласных выказванняў.

Стылі маўлення (1 гадзіна)

Паглыбленне паняцця пра стылі маўлення. Стылеўтваральная роля вывучаных часцін мовы.

Чытанне і аналіз тэкстаў розных стыляў, абгрунтаванне выбару моўных сродкаў у іх. Стварэнне вусных і пісьмовых выказванняў, выяўленне сэнсава-стылістычнай ролі слоў розных часцін мовы.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Вызначаць ролю вывучаных часцін мовы ў стварэнні тэкстаў розных стыляў маўлення. Абгрунтоўваць выбар моўных сродкаў у тэкстах рознай стылёвай прыналежнасці.

Ствараць вусныя і пісьмовыя выказванні з улікам стылеўтваральнай ролі слоў розных часцін мовы.

Дзеяслоў

(14 гадзін, з іх 1 гадзіна — на пісьмовую работу)

Дзеяслоў як часціна мовы: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля. Правапіс *не (ня)* з дзеясловамі.

Неазначальная форма дзеяслова, яе сінтаксічная роля.

Асабовыя і безасабовыя, пераходныя і непераходныя, зваротныя і незваротныя дзеясловы (азнаямленне).

Выяўленне ў тэкстах асабовых, безасабовых і зваротных дзеясловаў, дзеяслоўных словазлучэнняў. Вызначэнне сэнсава-граматычнай і стылістычнай ролі дзеясловаў у тэкстах. Аналіз ужывання дзеясловаў у тэкстах-апісаннях і тэкстах-апавяданнях.

Трыванні дзеяслова. Правапіс дзеясловаў з суфіксамі *-ава-* (*-ява-*), *-ыва-* (*-іва-*), *-ва-*, *-оўва-* (*-ёўва-*).

Апісанне моўных з'яў, знаходжанне апісанняў у тэкстах навуковага стылю.

Лады дзеяслова (абвесны, умоўны, загадны).

Абвесны лад. Часы дзеяслова, утварэнне і ўжыванне часавых форм дзеяслова.

Чытанне і аналіз тэкстаў з дзеясловамі прошлага часу пры назоўніках, якія абазначаюць прафесіі, пасады, званні. Пераказ тэксту з заменай часу дзеясловаў.

Змяненне дзеясловаў I і II спражэнняў. Рознаспрагальныя дзея-словы.

Спосабы ўтварэння дзеясловаў.

Кантрольны дыктант.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю дзеясловаў.

Распазнаваць дзеясловы ў тэксце на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет; суадносіць дзеясловы з аднакаранёвымі словамі іншых часцін мовы; вызначаць сэнсава-граматычную і стылістычную ролю дзеясловаў у тэкстах; рабіць марфалагічны разбор дзеясловаў.

Правільна пісаць дзеясловы ўмоўнага ладу (чытаў *бы*, чытала *б*), суфіксы *-ава-* (*-ява-*), *-ыва-* (*-іва-*), *-ва-*, *-оўва-* (*-ёўва-*) у дзеясловах, асабовыя канчаткі дзеясловаў, *не (ня)* з дзеясловамі.

Правільна ўтвараць і ўжываць у вусным і пісьмовым маўленні формы ладу і часу дзеясловаў; ужываць дзеясловы ў прамым і пераносным значэнні; карыстацца дзеясловамі-сінонімамі і дзеясловамі-антонімамі; правільна ўжываць у сказах дзеясловы прошлага часу пры назоўніках, якія абазначаюць прафесіі, пасады, званні; карыстацца дзеясловамі ў якасці тэкстаўтваральнага сродку, а таксама з улікам тыпу тэксту (дзеясловы са значэннем стану, наяўнасці — у тэкстах-апісаннях, дынамічныя дзеясловы — у тэкстах-апавяданнях).

Пераказваць тэксты з заменай часу дзеясловаў.

Дзеепрыметнік

(12 гадзін, з іх 3 гадзіны — на пісьмовыя работы)

Дзеепрыметнік як асобая форма дзеяслова: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля.

Скланенне поўных дзеепрыметнікаў, правапіс іх склонавых канчаткаў.

Дзеепрыметнікавы зварот, знакі прыпынку.

Чытанне тэкстаў, вызначэнне адрасата і мэты выказвання, знаходжанне дзеепрыметнікаў і дзеепрыметнікавых зваротаў, вызначэнне іх сэнсава-граматычнай і стылістычнай ролі.

Кантрольны падрабязны пераказ тэксту.

Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, іх утварэнне і ўжыванне. Правапіс суфіксаў дзеепрыметнікаў залежнага стану прошлага часу

-н-, -ен-, -ан-, -т-. Поўная і кароткая формы дзеепрыметніка. Асаблівасці ўжывання дзеепрыметнікаў у беларускай мове.

Замена дзеепрыметнікаў і дзеепрыметнікавых зваротаў ін-шымі моўнымі сродкамі, выяўленне сэнсавых адрозненняў. Пераклад з рускай мовы на беларускую тэкстаў з элементамі апісання знешнасці чалавека.

Правапіс **не (ня)** з дзеепрыметнікамі.

Мастацкае апісанне знешнасці чалавека. Сачыненне- апісанне знешнасці чалавека.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю дзеепрыметнікаў; асаблівасці ўжывання дзеепрыметнікаў у беларускай мове; правілы ўтварэння, напісання дзеепрыметнікаў, выдзялення дзеепрыметнікаў і дзеепрыметнікавых зваротаў знакамі прыпынку.

Распазнаваць у тэксце дзеепрыметнікі і дзеепрыметнікавыя звароты на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет, вызначаць іх ролю ў тэктах; замяняць дзеепрыметнікі і дзеепрыметнікавыя звароты іншымі моўнымі сродкамі, выяўляць сэнсавыя адрозненні; утвараць розныя формы дзеепрыметнікаў; выконваць марфалагічны разбор дзеепрыметніка. Правільна скланяць і пісаць склонавыя канчаткі дзеепрыметнікаў, суфіксы дзеепрыметнікаў залежнага стану прошлага часу **-н-, -ен-, -ан-, -т-; не (ня)** з дзеепрыметнікамі; выдзяляць знакамі прыпынку дзеепрыметнікі і дзеепрыметнікавыя звароты ў становішчы пасля слова, якое дзеепрыметнік паясняе, перад асабовым займеннікам.

Правільна ўжываць дзеепрыметнікі цяперашняга і прошлага часу, поўную і кароткую форму дзеепрыметнікаў ва ўласным маўленні; складаць сказы з дзеепрыметнікавымі зваротамі, інтанаваць сказы з дзеепрыметнікавымі зваротамі; карыстацца сказамі з дзеепрыметнікавымі зваротамі і складанымі сказамі як сінонімамі; камунікатыўна мэтазгодна выкарыстоўваць дзеепрыметнікі ў тэктах навуковага і афіцыйнага стыляў.

Перакладаць з рускай мовы на беларускую тэксты з элементамі апісання знешнасці чалавека; складаць мастацкае апісанне знешнасці чалавека.

Дзеепрыслоўе

(7 гадзін, з іх 2 гадзіны — на пісьмовыя работы)

Дзеепрыслоўе як асобая форма дзеяслова: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля. Правапіс *не (ня)* з дзеепрыслоўямі.

Дзеепрыслоўны зварот, знакі прыпынку.

Дзеепрыслоўі незакончанага і закончанага трывання, іх утварэнне і правапіс.

Выбарачнае чытанне тэкстаў з мэтай адказу на пастаўленыя пытанні, выяўленне дзеепрыслоўяў і дзеепрыслоўных зваротаў, абгрунтаванне мэтазгоднасці ўжывання. Замена дзеепрыслоўных зваротаў іншымі сінтаксічнымі канструкцыямі, выяўленне сэнсавых адрозненняў.

Патрабаванні да выбарачнага пераказу.

Выбарачны вусны і пісьмовы пераказ тэкстаў з дзеепрыслоўямі і дзеепрыслоўнымі зваротамі на аснове папярэдняй падрыхтоўкі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю дзеепрыслоўяў; правілы ўтварэння, напісання дзеепрыслоўяў, выдзялення дзеепрыслоўяў і дзеепрыслоўных зваротаў знакамі прыпынку.

Распазнаваць у тэксце дзеепрыслоўі і дзеепрыслоўныя звароты на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет, вызначаць іх ролю ў тэксце; утвараць розныя формы дзеепрыслоўяў (закончанага і незакончанага трыванняў); выконваць марфалагічны разбор дзеепрыслоўя.

Правільна пісаць суфіксы дзеепрыслоўяў закончанага (*-шы, -ўшы*) і незакончанага трыванняў (*-ачы (-ячы), -учы (-ючы)*); *не (ня)* з дзеепрыслоўямі. Правільна ўжываць дзеепрыслоўі закончанага і незакончанага трывання ва ўласным маўленні; інтанаваць сказы з

дзепрыслоўямі і дзепрыслоўнымі зваротамі; карыстацца сказамі з дзепрыслоўнымі зваротамі і сказамі з аднароднымі выказнікамі як сінонімамі; камунікатыўна мэтазгодна выкарыстоўваць дзепрыслоўі для абазначэння дадатковага дзеяння.

Рабіць выбарчныя вусны і пісьмовы пераказ тэкстаў з дзепрыслоўямі і дзепрыслоўнымі зваротамі.

Прыслоўе

(12 гадзін, з іх 3 гадзіны — на пісьмовыя работы)

Прыслоўе як часціна мовы: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля. Разрады прыслоўяў па значэнні (азнаямленне).

Ступені параўнання прыслоўяў, асаблівасці іх ужывання ў беларускай мове.

Утварэнне прыслоўяў. Правапіс прыслоўяў разам, праз дэфіс. Правапіс спалучэнняў, блізкіх да прыслоўяў.

Правапіс *не (ня), ні* з прыслоўямі.

Кантрольны падрабязны пераказ тэксту.

Сачыненне-апісанне вёскі (горада, мікрараёна) з гэтай перадачы сваіх адносін да родных мясцін («Ліст да сябра»).

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю прыслоўяў, асноўныя спосабы ўтварэння прыслоўяў, іх правапіс.

Распазнаваць у тэксце прыслоўі на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет, вызначаць іх сэнсава-граматычную і стылістычную ролю, спосаб утварэння; правільна ўтвараць формы ступеней параўнання прыслоўяў; выконваць марфалагічны разбор прыслоўя. Правільна пісаць прыслоўі разам і праз дэфіс; пісаць асобна спалучэнні, блізкія да прыслоўяў; *не (ня), ні* з прыслоўямі.

Ужываць прыслоўі як сродак сувязі сказаў у тэксце, сродак арганізацыі тэкстаў розных тыпаў (для перадачы месцазнаходжання прадметаў — у тэкстах-апісаннях, прыслоўяў *па-першае, па-другое* і

інш. — у тэкстах-разважаннях); карыстацца формамі ступеней параўнання прыслоўяў як сінонімамі.

Рабіць падрабязны пераказ тэксту мастацкага стылю; ствараць тэксты з элементамі апісання пэўнай мясцовасці.

СЛУЖБОВЫЯ ЧАСЦІНЫ МОВЫ І ВЫКЛІЧНІК

(1 гадзіна)

Прыназоўнік (3 гадзіны)

Прыназоўнік як службовая часціна мовы. Асноўныя значэнні прыназоўнікаў (азнаямленне).

Вытворныя і невытворныя прыназоўнікі.

Прыназоўнікі простыя, складаныя і састаўныя, іх ужыванне і правапіс.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю прыназоўнікаў, разрады прыназоўнікаў па будове і паходжанні, правапіс прыназоўнікаў разам, праз злучок і асобна.

Распазнаваць у тэксце прыназоўнікі на аснове іх сэнсавых, марфалагічных і сінтаксічных прымет, вызначаць іх сэнсава-граматычную і стылістычную ролю; адрозніваць вытворныя прыназоўнікі ад самастойных часцін мовы, выконваць марфалагічны разбор прыназоўніка. Правільна пісаць вытворныя прыназоўнікі, складаныя прыназоўнікі праз злучок.

Правільна ўжываць прыназоўнікі для перадачы розных сэнсавых адносін у сказе і тэксце, у тым ліку прыназоўнікі *з (са), у (ва), па, згодна з, дзякуючы, падобна, аднаведна* і інш; выкарыстоўваць спецыфічныя для беларускай мовы спалучэнні прыназоўнікаў з назоўнікамі, займеннікамі (у тым ліку пры перакладзе з рускай мовы); ужываць вытворныя прыназоўнікі з улікам іх стылістычнай дыферэнцыяцыі (вытворныя — пераважна ў публіцыстычным, афіцыйным і навуковым стылях).

Злучнік (4 гадзіны)

Злучнік як службовая часціна мовы.

Аналіз тэкстаў (у тым ліку на лінгвістычную тэму), вызначэнне ў іх ролі злучнікаў.

Простыя і састаўныя злучнікі, іх ужыванне.

Адзіночныя, парныя, паўторныя злучнікі, іх ужыванне і правапіс.

Злучальныя і падпарадкавальныя злучнікі, іх ужыванне.

Падзел тэкстаў на сказы з пастаноўкай знакаў прыпынку. Складанне сказаў, тэкстаў са злучальнымі і падпарадкавальнымі злучнікамі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю злучнікаў, разрады злучнікаў па будове, ужыванні і значэнні; правілы напісання злучнікаў разам і асобна.

Распазнаваць злучнікі ў тэкстах, вызначаць іх ролю; правільна выбіраць злучнікі (у адпаведнасці са значэннем і стылістычнай афарбоўкай), выконваць марфалагічны разбор злучніка.

Правільна ўжываць злучнікі ў сказах з аднароднымі членамі, у складаных сказах і для сувязі сказаў і частак тэксту; складаць тэксты з ужываннем розных злучнікаў; карыстацца паўторам злучніка з мэтай узмацнення выразнасці маўлення.

Часціца

(6 гадзін, з іх 1 гадзіна — на пісьмовую работу)

Часціца як службовая часціна мовы. Асноўныя разрады часціц (азнаямленне).

Правапіс часціц.

Часціцы *не, ні*, іх адрозненне. Правапіс *не (ня), ні* з рознымі часцінамі мовы (паўтарэнне).

Кантрольны дыктант.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю (для формаўтваральных і адмоўных) часціц.

Распазнаваць часціцы ў тэксце, вызначаць іх ролю; складаць з імі сказы, ужываць у маўленні; захоўваць правільную інтанацыю пры чытанні сказаў з часціцамі; карыстацца часціцамі як сродкам сувязі частак тэксту; рабіць марфалагічны разбор часціцы.

Выклічнік

(1 гадзіна)

Выклічнік як часціна мовы. Дэфіс у выклічніках. Знакі прыпынку ў сказах з выклічнікамі.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ведаць агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы выклічніка.

Распазнаваць выклічнікі ў тэксце, вызначаць іх ролю; адрозніваць выклічнікі ад гукапераймальных слоў; правільна чытаць сказы з выклічнікамі, самастойна складаць новыя; ужываць выклічнікі ў маўленні.

Пераход слоў з адной часціны мовы ў іншую (1 гадзіна)

Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага за год (1 гадзіна)

Рэзервовыя гадзіны (2 гадзіны)